

TEMES

Cercles. Revista d'Història Cultural 18/2015: 79-99

ISSN: 1139-0158

DELS MURCIANS ALS ANDALUSOS. LA IMMIGRACIÓ PENINSULAR A LES ILLES BALEARS (1930-1980)

Antoni Marimon Riutort

Universitat de les Illes Balears

RESUM. En aquest article s'analitzen les fases i el desenvolupament de la immigració peninsular a les illes Balears, des dels anys trenta fins als anys setanta del segle XX. S'hi estudien els diversos orígens dels immigrants, així com la seva desigual distribució pel territori illenc. També es plantegen les importants conseqüències socials i lingüístiques d'aquesta emigració majoritàriament castellanoparlant i obrera.

PARAULES CLAU. Immigració, peninsular, «foraster», illes Balears, Múrcia, País Valencià, Andalusia, Catalunya, Castella-la Manxa, estranger, indústria, turisme, construcció, castellà, català, obrer.

ABSTRACT. This article discusses the evolution and different phases of Peninsular migration to the Balearic Islands, from the 1930s to the end of the 1970s. It analyses the diverse origins of migrants, as well as their territorial distribution throughout the Islands. The paper also looks at the significant social and linguistic consequences of this kind of migration, mostly involving Spanish-speaking working-class citizens.

KEY WORDS. Migration, peninsular, Balearic Islands, Murcia, Valencia, Andalusia, Catalonia, Castile-La Mancha, foreign, industry, touring, construction, Catalan language, Spanish language, working-class.

Les illes i, en concret les illes Balears, són uns espais limitats, uns microcosmos en els quals es desenvolupen, i sovint amb gran intensitat, tots els grans fenòmens de la contemporaneïtat. Aquest és el cas, precisament, de les persones de la gran onada migratòria que, a la segona meitat del segle XX, deixaren les zones més pobres de l'Estat espanyol per dirigir-se a les més pròsperes.

L'objectiu d'aquest article és oferir una síntesi històrica de la immigració a les illes Balears entre el 1930 i el 1980, a partir de la bibliografia existent i d'algunes fonts directes. S'analitza el pas de l'emigració a la immigració, els inicis de la immigració peninsular, l'allau migratori dels anys seixanta i setanta i les conseqüències socials d'aquests canvis demogràfics. Lamentablement, per raons d'espai no hem pogut aprofundir gaire en les repercussions culturals i lingüístiques i deixam per a una altra ocasió l'impacte de la immigració sobre la vida política, important sobretot durant la transició i els inicis de la democràcia.

De l'emigració a la immigració

Les illes Balears havien estat terra d'emigrants durant la segona meitat del segle XIX i els primers decennis del segle XX, amb un punt àlgid que podem situar entre 1887 i 1910. Així, en aquests anys hi va haver un saldo migratori negatiu de 28.187 persones, que passà a esser de 12.603 entre el 1900 i el 1910. Posteriorment, l'emigració anà minvant i entre 1920 i 1930 ja trobam un saldo migratori positiu, encara que feble, quantificable en 4.917 persones, en un moment en què la població de fet de les illes Balears assolí, el 1936, els 365.512 habitants. En els anys trenta, en un context molt complex a causa de la Guerra Civil, el saldo migratori fou molt positiu, amb un total de 29.945 persones. Sens dubte, el retorn d'emigrants a causa de la crisi del 1929 i els reajustaments de la població relacionats amb la Guerra Civil expliquen el gruix d'aquesta immigració, si bé també s'ha indicat que la necessitat de disposar de cartilles de racionament va fer que s'inflassin de manera enganyosa els efectius humans de Palma.¹

¹ Josep Maria ROSSELLÓ VERGER, *Les Illes Balears, resum geogràfic*, Barcelona, Editorial Barcino, 1977, p. 44. Els saldos migratoris procedeixen de Bartomeu BARCELÓ PONS, «Balears, Illes. Demografia», a *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Mallorca, Promomallorca, 1988, vol. 1, p. 330.

L'emigració gairebé no afectà la capital balear, ja que sempre va créixer i, precisament a l'inici del segle XX, es dotà d'un eixample que, a poc a poc, es va anar omplint d'habitatges.² De totes maneres, encara el 1940, la població de fet de les illes Balears, un total de 407.497 habitants, era inferior en 3.776 persones a la de dret.³ Per cert que la Guerra Civil també provocà la sortida de diversos contingents d'exiliats polítics, si bé a les illes Balears aquest fenomen no adquirí les proporcions dels exilis català o valencià.⁴

D'altra banda, també s'ha de fer notar que l'evolució de la població no va seguir els mateixos ritmes a cada illa. En el cas d'Eivissa i Formentera, l'emigració va esser molt important entre el 1900 i el 1920, mentre que, a Menorca, la crisi econòmica que patí l'illa l'any 1911 provocà una onada migratòria i fins i tot una petita davallada de la població entre 1910 i 1930.⁵

Com és ben sabut, l'emigració illenca es dirigí principalment cap a quatre àrees geogràfiques molt diferenciades: l'Amèrica central, amb Cuba, Puerto Rico, Mèxic i Santo Domingo com a principals destins; el con sud americà (l'Argentina, l'Uruguai i Xile); l'Algèria francesa, i la França metropolitana.⁶

² Sobre l'evolució de Palma, vegeu Antoni MARIMON RIUTORT (coord.), *Palma*, Mallorca, Promomallorca, 1995; Pere FULLANA PUIGSERVER (coord.), *Els barris de Palma*, Palma, Ajuntament de Palma i Grupo Serra, 1994; Dolores LADARIA, *El ensanche de Palma*, Palma, Ajuntament de Palma, 1992.

³ Bartomeu BARCELÓ PONS, «Balears, Illes...», p. 328. El 1920, la diferència entre població de fet i població de dret havia arribat a esser de 12.049 persones a favor d'aquesta darrera.

⁴ Sobre l'exili a les Illes Balears vegeu sobretot Antoni MARIMON, Manel SANTANA, *Els exiliats. Refugiats i exiliats de les Illes Balears a causa de la Guerra Civil del 1936-1939 i de la immediata postguerra*, Palma, Hiperdimensional, 2006; David GINARD, *L'exili balear de 1939*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2008; i DIVERSOS AUTORS, *L'exili republicà: política i cultura*, Barcelona, Consell Insular de Mallorca i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2011.

⁵ Joan-Carles CIRER, *L'economia d'Eivissa i Formentera en el segle XX*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2002, pp. 21-24 i Guillem LÓPEZ CASASNOVAS, Joan VILLALONGA, *L'economia menorquina en el segle XX (1914-2001)*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2002, p. 14.

⁶ Sobre l'emigració anterior a la Guerra Civil, vegeu sobretot Sebastià SERRA BUSQUETS, «L'emigració mallorquina a Amèrica Llatina de començaments de segle fins als anys 30. El cas de l'Argentina», dins *Quinze anys dels premis d'investigació «Ciutat de Palma» (1970-1984)*, Palma, Ajuntament de Palma, 1986, pp. 61-86; Joan BUADES, Maria Antònia MANRESA, Antoni MARIMON, Margalida MAS, *El moviment associatiu balear a l'exterior*, Binissalem, Govern de les Illes Balears, 2001; Joan BUADES CRESPI, *L'emigració balear a Ultramar (1830-1960)*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2009, i Joan ESTADES ENSEÑAT, Antoni QUETGLAS CIFRE, *L'emigració sollerica (1836-1936)*, Palma, Promomallorca Edicions, 2009.

En la immediata postguerra, en un context dominat per la Segona Guerra Mundial, el saldo demogràfic fou positiu en 3.702 persones.⁷ Però entre 1946-1950, es repregué l'emigració, sobretot cap a Amèrica, en concret cap a l'Argentina, l'Uruguai i Veneçuela, i en menor mesura, cap a França, Algèria i altres països europeus.⁸ El saldo demogràfic negatiu arribà a les 5.513 persones.⁹ Aquest saldo, pràcticament s'equilibrà entre el 1951-1955, ja que fou negatiu però, segons alguns autors, només en tretze persones, i passà a ésser clarament positiu a la segona meitat dels anys cinquanta, amb un total de 2.585 persones.¹⁰

Per a altres autors,¹¹ el contrast en aquest decenni clau del 1951-1960 encara fou més contundent, ja que s'hauria passat d'un saldo negatiu de 2.440 persones en el primer lustre a una immigració neta de 6.191 persones en el segon. Era l'inici d'una fase immigratòria que es perllongaria durant dècades i transformaria totalment la geografia humana de les illes Balears.

Així, les illes Balears deixaven d'ésser una de les províncies amb emigració neta de l'Estat espanyol (si bé en el quinquenni 1946-1950 n'hi havia 39 amb més emigració i en el lustre següent 41) i s'incorporaren al reduït club de les províncies amb immigració neta, on hi trobam, encapçalades per Madrid, Barcelona i Biscaia, deu províncies amb més immigració que les Balears i només una amb menys.

Com en el cas de l'emigració, també en aquesta nova fase d'immigració cada illa va tenir les seves pròpies dinàmiques i uns ritmes cronològics sovint diferents. Així, en el decisiu període 1956-1960, en realitat només Mallorca passà clarament de l'emigració a la immigració, amb un sal-

⁷ Josep Maria ROSSELLÓ VERGER, *Les Illes Balears...*, p. 47.

⁸ Sobre aquesta emigració illenca més tardana vegeu principalment Sebastià SERRA BUSQUETS, «L'emigració de les Illes Balears a Amèrica», dins *Congrés Internacional d'Estudis Històrics. Les Illes Balears i Amèrica*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1992, v. III, pp. 7-46; Joan BUADES CRESPI, «Emigració i associacionisme balear a l'Uruguai», *Illes Blaves*, n. 2, 1994, pp. 4-7; Ana Laura GARCÍA MONSERRAT, *París-Baleares, òrgan de difusió de l'associació Les Cadets de Majorque (1954-1988)*, Palma, Universitat de les Illes Balears (tesi doctoral inèdita), 2014.

⁹ Josep Maria ROSSELLÓ VERGER, *Les Illes Balears...*, p. 47.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Pere SALVÀ TOMÀS, «Les Illes del turisme de masses com un espai de cridada per a immigrants d'altres comunitats autònomes espanyoles», dins S. SERRA BUSQUETS i J. PONS BOSCH (ed.), *Història de la immigració de l'Estat Espanyol a les Illes Balears*, Palma, Universitat de les Illes Balears, 2005, p. 37.

do migratori positiu de 5.719 persones, ja que a la resta d'illes encara predominà l'emigració, amb saldos migratoris negatius.¹²

El pas de l'emigració a la immigració neta a Mallorca està vinculat a l'inici i l'enlairament del turisme de masses, però, com veurem, la immigració peninsular era anterior i també es pot relacionar amb un cert creixement econòmic més diversificat i amb la necessitat de mà d'obra poc qualificada per a l'agricultura i la construcció. En alguns casos, fou precedida per una emigració del camp a la ciutat dins Mallorca i per moviments migratoris interinsulars, en concret de Menorca i, sobretot, d'Eivissa i Formentera, cap a la Balear major. De totes maneres, en el quinquenni 1951-1955, Mallorca encara tenia 35 municipis amb saldo migratori negatiu.¹³

Els inicis de l'emigració peninsular

En el segle XIX, la presència de peninsulars a les illes Balears era molt limitada. Convé precisar que amb aquest nom s'acostuma a anomenar a les illes Balears les persones procedents de la part espanyola de la península Ibèrica, i, per extensió, també els espanyols procedents de les illes i territoris espanyols d'Àfrica. Aquest terme conviu popularment amb el de foraster, que serveix per designar tots els espanyols menys els catalans i els valencians catalanoparlants. La forta presència de murcians en les primeres onades migratòries va fer que, popularment, i durant dècades, tots els peninsulars fossin també coneguts amb aquest nom.

De totes maneres, i tornant a la presència dels peninsulars, no s'ha d'oblidar l'arribada constant d'alts càrrecs i funcionaris de l'administració civil i militar. Així, els governadors civils, excepte durant la Segona República, foren quasi sempre peninsulars, com també ho foren els capitans generals. La presència militar va ésser molt important a Menorca i a Palma, encara que també hi va haver guarnicions a altres nuclis, com Inca, Manacor, Sóller, Pollença o Eivissa. Esmert a part es mereixen els carrabiners i els guàrdies civils, que a moltes poblacions constituïren el primer nucli de població castellanoparlant. Però les Illes també varen ésser una terra de deportats polítics, fet que assolí la seva màxima importància en la postguerra immediata. A la segona meitat del segle XIX i inicis del segle XX, passaren, així mateix, a les

¹² Josep Maria ROSSELLÓ VERGER, *Les Illes Balears...*, p. 47.

¹³ Pere SALVÀ TOMÀS, «Les Illes del turisme...», p. 32.

illes Balears un cert nombre d'empresaris i professionals liberals, sobretot catalans. El 1909, ja existia a Palma una casa regional catalana, que desaparegué en una data que no hem pogut precisar. El 1931 aparegué un altre casal català, que cessà les seves activitats el 1936. D'altra banda, varen ésser molt nombrosos els catalans conservadors refugiats a Mallorca durant la Guerra Civil. Tot plegat va fer que, el 1940, els catalans fossin la comunitat més nombrosa a les illes Balears, amb un 21,47% del total dels nascuts a la península.¹⁴

Un altre tipus d'emigració qualificada fou la dels mestres i, sobretot, la dels professors de l'ensenyament secundari. Així, just abans de la Guerra Civil, la meitat de la plantilla de l'Institut Balear l'ocupaven professors originaris de la península.¹⁵

Així mateix, també es poden documentar alguns fluxos migratoris de treballadors manuals. Per exemple a Inca, una petita ciutat molt industrial on es desenvolupà un corrent immigratori d'abast limitat durant el primer terç del segle XX, procedent sobretot de Catalunya i el País Valencià. El 1939 els immigrants espanyols de fora de les illes Balears representaven el 2,6% de la població.¹⁶ A Lloseta, un altre municipi industrial, en els anys vint i trenta del segle XX es registraren petits fluxos migratoris procedents de Múrcia, que s'ocupava sobretot en la mineria, i d'Alacant, que es repartia entre les mines, el calçat i el camp.¹⁷

Pel que fa a l'emigració de treballadors poc qualificats, procedents sobretot del sud peninsular, ja en els anys trenta del segle XX es pot documentar la seva presència per treballar en algunes grans obres públiques, com l'ampliació del moll del port de Sóller,¹⁸ o en sectors com la mineria, per exemple a les mines de carbó de Felanitx.¹⁹

¹⁴ Jordi PONS BOSCH, «La immigració catalana a Mallorca», dins S. SERRA BUSQUETS i J. PONS BOSCH (ed.), *Història de la immigració...*, pp. 123-136.

¹⁵ Teresa VALLEJO ARAÑÓ, *La repressió del professorat a Mallorca. Expedients de depuració al personal de l'Institut Ramon Llull durant la Guerra Civil*, Palma, Universitat de les Illes Balears (treball de curs inèdit del Màster en Patrimoni Cultural), 2012.

¹⁶ Màxim CAMPILLO ILLAN, Sebastià SERRA BUSQUETS, «Emigració i immigració a Inca», dins *I Jornades d'Estudis Locals*, Inca, Ajuntament d'Inca, 1994, pp. 292-293.

¹⁷ Andreu BIBILONI AMENGUAL, *La construcció d'un poble. Lloseta i les migracions durant el segle XX*, Palma, Edicions Cort, 2005, p. 128.

¹⁸ Brígida VAQUER, «Aproximació a les organitzacions obreres de Sóller: 1931-1936», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, n. 41, 1985, pp. 445-458.

¹⁹ Pere XAMENA FIOL, *Felanitx mot a mot*, Felanitx, Ajuntament de Felanitx i Govern de les Illes Balears, 1991, p. 129.

Ja a la postguerra, i sobretot passats els pitjors anys de l'autarquia, la recuperació econòmica, sobretot mallorquina, va atreure una mà d'obra peninsular que treballava inicialment en el camp i la construcció i, en menor mesura, en el servei domèstic. Un informe del 1953 de la Comissió d'Hisenda de la Diputació Provincial de Balears encara no parlava específicament del turisme com a factor d'atracció dels immigrants. En aquest dictamen es constata l'existència d'una important immigració procedent d'Andalusia, Múrcia i el País Valencià, que es preveia que aniria en augment a causa de les obres públiques en construcció i en projecte.²⁰ Dues obres especialment significatives en aquest sentit, ambdues a Palma, varen ésser el dic de l'Oest (1941-1956) i el passeig marítim (1949-1958).

Però, sens dubte, el turisme adquirí un gran protagonisme a la segona meitat dels anys cinquanta, quan les Balears passaren de rebre 134.786 turistes el 1954 a rebre'n 400.000 el 1960.²¹

Paral·lelament, el saldo migratori fou ja, com hem dit, clarament positiu. Un informe d'una inspectora d'educació, de l'any 1959, afirmava que en els darrers vint anys, és a dir, des del final de la Guerra Civil, hi havia hagut una contínua immigració de treballadors procedents d'Andalusia, Extremadura i Múrcia. Aquests peninsulars, majoritàriament analfabets, havien trobat feina en el camp com a jornalers, a la construcció com a peons i, en el cas de les dones, també en el servei domèstic.²²

De fet, el nombre de persones nascudes a la península (i les Canàries) havia anat creixent en els anys quaranta i cinquanta i havia passat a les illes Balears de 26.609 persones (el 6,53% de la població total), el 1940, a 33.546 persones (el 7,94%) i 51.393, un gens menyspreable 11,69%, el 1960.²³

Afortunadament, disposam de dades sobre l'evolució de la immigració en alguns casos concrets. Així, al municipi costaner de Pollença, al nord de Mallorca, el saldo migratori fou negatiu fins a 1950, però entre 1951 i 1955

²⁰ Antoni MARIMON RIUTORT, «Consolidació i desenvolupament de la Diputació franquista (1949-1979)», dins J. PONS BOSCH (ed.), *L'autogovern a Mallorca: de la Diputació provincial al Consell de Mallorca*, Palma, Consell de Mallorca, 2003, p. 110.

²¹ Climent PICORNELL, Francesc SASTRE, Sebastià SERRA (dir.), *Turisme i societat a les Illes Balears*, Palma, Govern de les Illes Balears, Ibatour, Diari de Balears i Grupo Serra, 2002, vol. 1, p. 108.

²² Sebastià SERRA BUSQUETS, «Les Illes Balears de l'emigració a la immigració des de la perspectiva històrica», dins S. SERRA, J. PONS (ed.), *Història de la immigració...*, p. 25.

²³ Pere SALVÀ TOMÀS, «Les Illes del turisme...», p. 37.

el saldo fou positiu, amb 314 empadronats nets. Si bé encara persistia un petit flux cap a Palma, aquesta emigració era compensada de sobres amb els provinents de la península, d'Eivissa i d'altres pobles de Mallorca. En el cens de 1950, hi havia 338 peninsulars que residien a Pollença, o sigui el 4,3% de la població, un percentatge encara petit però no insignificant.²⁴ Una part important d'aquesta colònia forana eren militars, familiars dels oficials i personal especialitzat de la base d'hidroavions del port de Pollença, que residien sobretot en aquest nucli de població. En concret, es tractava de 121 persones al port de Pollença i sis a Pollença. Pel que fa als altres immigrants, procedien de quasi totes les províncies espanyoles, fins i tot de les Canàries, Melilla i el Marroc espanyol, però predominaven les que venien d'Andalusia (un total de 36 persones), Múrcia (31) i el País Valencià (23). També eren relativament nombrosos els catalans (18) i els originaris de les províncies que avui formen Castella-la Manxa (15), Castella i Lleó (12), Aragó (9) i el País Basc (8). Pel que fa a la immigració interinsular, hi havia deu eivissencs, quatre menorquins i un formenterer.²⁵

Aquests immigrants treballaven en una enorme varietat d'oficis, amb un lleuger predomini del sector de la construcció (picapedrers, fusters) i del sector primari. També eren relativament nombrosos els sabaters, els obrers i els guàrdies civils. El sector terciari només era representat per un cuiner, un agent d'assegurances, un agent judicial, un viatjant, un notari, un mestre, un metge, un rendista madrileny i un criat.²⁶ Tot plegat reflectia una societat inequívocament preturística.

A més, a la Pollença del 1950 ja hi residia una petita colònia de 47 estrangers, el 0,5% de la població total.²⁷ Una part d'aquests estrangers, com la majoria dels argentins i dels francesos, eren descendents d'emigrants mallorquins nascuts a l'Argentina o a França, i el mateix passava amb una dona de nacionalitat cubana. Els autèntics estrangers eren només uns pocs alemanys, francesos, britànics, italians, austríacs, suïssos, danesos i iberoamericans. Les seves professions eren molt variades, des d'una alemanya jornalera fins a un rendista danès passant per un escriptor austríac o un topògraf alemany.²⁸

²⁴ Pere SALAS VIVES, *Història de Pollença. Segle XX*, Pollença, Ajuntament de Pollença, 2011, p. 836.

²⁵ Cens de la població de 1950, Pollença, Arxiu municipal de Pollença.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Pere SALAS VIVES, *Història de Pollença...*, p. 836.

²⁸ Cens de població de 1950, Pollença, Arxiu municipal de Pollença.

El 1960, a Pollença la població peninsular s'havia incrementat notablement, amb un total de 811 persones que ja representaven el 10% de la població del municipi. Quasi la meitat procedien d'Andalusia, sobretot de Màlaga i Sevilla. Els estrangers també hi augmentaren en nombre en els anys cinquanta, però el 1960 encara eren només 103 (1,14% de la població), amb un predomini dels britànics, els argentins, els francesos i els nord-americans, si bé en el cas dels argentins la majoria continuaven essent fills d'emigrants mallorquins.²⁹

El cas d'Inca és molt diferent i està molt vinculat a l'auge de la indústria sabatera. El 1955, els immigrants peninsulars ja representaven l'11,1% del total de la població, amb un predomini dels andalusos (37,5% dels immigrants de fora de Balears) i dels valencians (15%), seguits dels murcians (9%), els catalans (8,3%) i els que procedien de les províncies de l'actual Castella-la Manxa (5,9%). La majoria dels homes eren sabaters (40%) i agricultors (17%), però també hi havia un cert nombre de miners (7,1%) i de funcionaris (6%). Les dones eren sobretot sabateres (49%), criades (18%), jornaleres (15%) i teixidores (9,5%). Aquest col·lectiu d'immigrants tenia un elevat grau d'alfabetització, amb només un 8% d'il·letrats entre els homes i un 14% entre les dones.³⁰

També disposam de dades del ja esmentat municipi de Lloseta, prop d'Inca i així mateix amb un caràcter industrial. En els anys quaranta, tot i un lleuger decreixement de la població absoluta del municipi, es mantengué un petit flux migratori peninsular protagonitzat pels murcians (40% dels immigrants d'altres províncies), els valencians (27,3%) i els andalusos (15,2%). En els anys cinquanta aquest flux migratori procedent de la península s'incrementà considerablement, però ara predominaven els andalusos (32,9%) i els castellanomanxecs (23,9%), mentre que s'estancava la presència dels murcians i valencians.³¹

Una emigració massiva (1960-1980)

En els anys seixanta es produí a les illes Balears un creixement extraordinari del turisme de masses, un fet que provocarà múltiples transfor-

²⁹ Pere SALAS VIVES, *Història de Pollença...*, p. 836.

³⁰ Màxim CAMPILLO ILLAN, Sebastià SERRA BUSQUETS, «Emigració i immigració...», pp. 293-294.

³¹ Andreu BIBILONI AMENGUAL, *La construcció d'un...*, pp. 174-177.

macions econòmiques, socials i culturals. I una de les conseqüències més importants és, sens dubte, l'extraordinària intensificació dels fluxos migratoris procedents sobretot del sud peninsular.

A la primera meitat dels anys seixanta també va esser molt important l'emigració de caràcter temporal. Una part dels immigrants peninsulars només residien a les illes Balears durant la temporada alta del turisme o en els moments més intensos de la frenètica activitat constructiva que omplia de ciment les costes i creava fins i tot nous nuclis urbans, les urbanitzacions.³² Aquesta immigració temporal ha persistit durant dècades, i s'ha pogut quantificar en 11.703 llocs de treball el 1985 i 29.657 el 1987.³³

Però, en aquells anys seixanta, s'incrementà enormement la immigració permanent, ja que a Mallorca, i ara també a Eivissa, així com, en menor mesura, a Menorca i a Formentera, el saldo migratori fou clarament positiu. Entre el 1961 i el 1965, la immigració neta fou positiva en 31.187 persones, de les quals 28.513 corresponien a Mallorca, 2.079 a Eivissa i Formentera i només 286 a Menorca.³⁴

El 1965, la població de fet de les illes Balears arribà als 492.070 habitants. El saldo migratori representava ja, en el quinquenni 1961-1965, el 50,3% del creixement absolut de la població balear.³⁵

A més, entre el 1962 i el 1965 el retorn dels immigrants dels països d'ultramar fou molt superior a l'emigració a aquests mateixos països, ja que retornaren 1.826 persones i només en partiren 863.³⁶

La immigració peninsular fou ben vista per les autoritats franquistes, ja que servia per limitar els problemes socials en el sud peninsular. L'abril del 1963, la Direcció General d'Ocupació i el Fons Estatal de Protecció al Treball varen patrocinar i subvencionar l'Operació Palma de Mallorca, que, des de Madrid i per via aèria, envià obrers especialitzats a Mallorca.³⁷ En un àmbit geogràfic concret, l'illa d'Eivissa, es va crear, la primavera del 1964, un Comitè Diocesano de Migración per tal d'atendre la contínua arribada

³² Pere SALVÀ TOMÀS, «Les Illes del turisme...», p. 35.

³³ Miquel ALENYAR I FUSTER, «Economia, llengua i immigració a les Illes Balears», *Les migracions*, Palma, Ajuntament de Palma, 1989, p. 30.

³⁴ Josep Maria ROSSELLÓ VERGER, *Les Illes Balears...*, p. 48.

³⁵ Pere SALVÀ TOMÀS, «Les Illes del turisme...», p. 37.

³⁶ Sebastià SERRA BUSQUETS, «Les Illes Balears de l'emigració...», p. 25.

³⁷ Antoni NADAL, «Mallorca. La història. El franquisme i la societat turística (1960-1975)», dins *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, Mallorca, Promomallorca, 1991, vol. 9, p. 233.

d'immigrants. Aquesta entitat disposà d'una oficina oberta en el cèntric passeig Vara de Rey d'Eivissa Vila.³⁸

Ente el 1966 i el 1970, encara s'incrementà el saldo migratori positiu, que arribà a les 42.760 persones en el conjunt de les Balears, repartides entre les 35.281 de Mallorca, les 5.212 d'Eivissa i Formentera —una xifra extraordinària per a unes illes que el 1965 només tenien uns 40.000 habitants— i les 2.267 de Menorca, que, per primera vegada, s'incorporava a la immigració massiva.³⁹

Així, els 67.412 espanyols peninsulars establerts a les illes Balears el 1965 (un important 13,7% de la població) passaren a esser, el 1970, un col·lectiu de 103.335 persones, o sigui el 19,3% de la població.⁴⁰

Tot i que la crisi del 1974-1975 afectà durament el turisme i la construcció, i que s'afirmava que 24.000 treballadors, acompanyats sovint de les seves famílies, havien retornat a la península, la veritat és que el saldo migratori del quinquenni 1971-1975 fou extraordinàriament positiu i fins i tot superà, en el conjunt de les Balears, el del lustre anterior. En concret, el saldo migratori net fou de 45.653 persones, si bé l'increment es concentrà a Mallorca, ja que les xifres de la immigració neta minvaren considerablement a Eivissa i Formentera i, no tant, a Menorca.⁴¹

Alguns autors aporten unes xifres un poc més baixes per als saldos migratoris positius del 1966-1970 i del 1971-1975, en concret de 31.592 i 35.881 persones, respectivament,⁴² però no hi ha dubte que es produí una autèntica allau migratòria. Així, el 1975 ja hi havia a les illes Balears 129.735 persones nascudes en altres províncies espanyoles, que representaven el 22,1% de la població total. A més, aquesta immigració aportà, en el quinquenni 1971-1975, el 55,39% del creixement absolut de la població.⁴³ Una població que, el 1975, arribà als 633.016 habitants en el conjunt de les illes Balears.

En el període 1976-1981, els fluxos migratoris es mantingueren i el saldo migratori positiu continuà essent espectacular, amb un total de 34.810

³⁸ Rosa RODRÍGUEZ BRANCHAT, *Avantguarda artística i societat a Eivissa (1933-1985)*, Sant Jordi de ses Salines, Eivissa, Res Publica Edicions, 2003, p. 61.

³⁹ Josep Maria ROSSELLÓ VERGER, *Les Illes Balears...*, p. 48.

⁴⁰ Pere SALVÀ TOMÀS, «Les Illes del turisme...», p. 37.

⁴¹ Josep Maria ROSSELLÓ VERGER, *Les Illes Balears...*, p. 50-51.

⁴² Pere SALVÀ TOMÀS, «Les Illes del turisme...», p. 37.

⁴³ *Ibidem*.

persones, que aportaren ni més ni menys que el 59,8% del creixement absolut. Els espanyols peninsulars i canaris eren 153.789 el 1981, o sigui el 23,4% del total de la població de les illes Balears.

Així, segons el demògraf Pere Salvà, entre el 1961 i el 1981, la suma teòrica dels saldos migratoris amb les altres províncies espanyoles ens dona la xifra de 120.465 immigrants nets, una quantitat enorme per a una població total, el 1981, de 685.088 habitants. Aquesta immigració peninsular continuà en els decennis següents, però es desaccelerà bastant als anys vuitanta, un període que ja no tractarem en aquest article.

Com és lògic, les illes Balears es convertiren en una de les províncies espanyoles amb més immigració neta. En concret, la vuitena, després d'Àlaba, Madrid, Biscaia, Barcelona, Guipúscoa, Girona i Tarragona, i pel que fa al període 1961-1965. En el quinquenni següent, les Balears foren la quarta província amb més immigració, només per darrere d'Àlaba, Madrid i Barcelona. Aquesta situació es modificà en el complicat lustre 1971-1975, però de 1976 a 1980 les Balears varen esser la província amb més immigració de tot l'Estat, seguida de Las Palmas de Gran Canària i Màlaga.⁴⁴

Pel que fa a l'origen dels immigrants peninsulars, procedien sobretot de les zones rurals. El 1970, predominaven els originaris d'Andalusia (39,76% del total dels immigrants) i de les províncies de l'actual Castella-la Manxa (15,8%). També eren nombrosos els catalans (8,98%), murcians (8,67%) i valencians (7,20%). Així mateix, hi havia percentatges significatius, encara que menors, d'extremenys (4,61%), madrilenys (3,93%) i castellanoleonesos (3,77%). El 1981, els percentatges eren semblants, si bé encara s'havia incrementat més la presència dels andalusos (41,17%).⁴⁵

La immigració peninsular no afectà de manera igual tots els municipis de les illes. El 1961-65, encara hi havia a les illes Balears 24 municipis amb saldo migratori negatiu, però en el quinquenni anterior eren 37. A Mallorca, sis municipis costaners amb molt de turisme i força construcció, Palma, Calvià, Andratx, Lluçmajor, Capdepera i Son Servera, concentraren el 82% del total de la immigració dels anys 1961-1965.⁴⁶ A Palma, entre el 1960 i el 1975 els nascuts a altres províncies passaren d'esser el 19,2% al 30,3%.⁴⁷ En

⁴⁴ Jordi NADAL, *La población española*, Barcelona, Editorial Ariel, 1984, pp. 252-253.

⁴⁵ Maria Antònia CARBONERO, Pere A. SALVÀ, «Aspectes geogràfics de la immigració a les Illes Balears», *Les migracions...*, p. 113.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 114.

⁴⁷ DIVERSOS AUTORS, *Atlas de les Illes Balears. Geogràfic, econòmic, històric*, Barcelona, Dià-

part gràcies a aquesta immigració, així com al reviscolament de la natalitat i a la immigració del camp mallorquí, en xifres absolutes, la població de la capital balear passà dels 157.706 habitants cap al 1960, als 304.422 del 1981.⁴⁸

El creixement demogràfic del municipi de Calvià fou encara més espectacular. Així, el 1960 tenia 3.005 habitants, que passaren a esser 3.579 el 1970 i 11.777 el 1981. La nova urbanització de Son Ferrer fou un exemple del predomini dels immigrants peninsulars en el creixement demogràfic d'aquest terme costaner. Pel que fa al també turístic municipi d'Andratx, la població cresqué dels 4.113 habitants del 1960, als 5.890 del 1970 i els 6.301 del 1981.⁴⁹

El cas d'Eivissa Vila també il·lustra l'enorme desenvolupament dels nuclis turístics. El 1960, només tenia 10.753 habitants, i havia perdut població absoluta amb relació a 1950, però el 1970 passà a tenir-ne 15.642 i el 1981 25.343.

En altres casos, el creixement no fou tan espectacular però no deixà d'implicar un important augment de la població. Així, en el municipi de Felanitx, amb una economia diversificada i una zona costanera força turística, el 1965 ja hi havia 1.441 peninsulars i estrangers, per a una població total d'uns 12.000 habitants. El 1986, els peninsulars eren 2.418, amb una forta presència d'extremenys, sobretot d'Orellana la Vieja (Badajoz), i amb una població total de 13.754 persones.⁵⁰

A Pollença, la immigració va tenir una progressió semblant. El 1970, hi havia 1.219 peninsulars, o sigui el 12% del total de la població, amb un predomini dels andalusos (28,6% dels immigrants). Onze anys després, els peninsulars eren 1.658, el 14,7%, i aquest percentatge encara s'aniria incrementant en els anys vuitanta.⁵¹ La població total de Pollença passà de 8.975 habitants (1960) a 11.264 (1981).

En els anys seixanta també s'incrementà molt la immigració peninsular en el municipi industrial de Lloseta, amb un fort pes dels andalusos, que su-

fora, p. 37.

⁴⁸ Bartomeu BARCELÓ, «Demografia», dins A. MARIMON (coord.), *Palma*, p. 131.

⁴⁹ *Dades Balears, 1981*, Palma, Consell General Interinsular i Conselleria d'Economia i Hisenda, 1982, p. 62.

⁵⁰ Pere XAMENA FIAL, *Felanitx mot a...*, p. 129.

⁵¹ Pere SALAS VIVES, *Història de Pollença...*, p. 836 i 1.124.

posaven, el 1970, el 10,4% del total de la població d'aquesta localitat que aleshores tenia 3.767 habitants.⁵²

D'altra banda, l'arribada massiva de turistes europeus també està relacionada amb una incipient immigració estrangera de caràcter residencial, anomenada pels geògrafs del tipus Nova Florida i que ja existia des dels anys vint, però que es va incrementar considerablement al final dels anys seixanta. Així, el 1960 els estrangers representaven només l'1,4% de la població de les illes Balears, però el 1975 ja eren el 3,1%.⁵³ El 1986, residien a les illes Balears 8.222 estrangers que havien arribat entre el 1970 i el 1979, una xifra important si es té en compte que representava el 13,3% dels total dels immigrants.⁵⁴

Aquests europeus del nord, majoritàriament rendistes o jubilats, cerquen els millors indrets de la costa o de la muntanya. Però a Eivissa, l'illa amb una major proporció d'immigrants estrangers, la mitjana d'edat d'aquest col·lectiu era molt més baixa que a les altres illes, a causa del seu prestigi com a lloc d'oci i de tolerància sexual.⁵⁵

Per posar alguns exemples concrets de municipis costaners amb una presència important d'estrangers europeus, podem indicar que, a Pollença, el nombre d'estrangers s'anà incrementant en els anys seixanta i cresqué molt en els anys setanta, de manera que el 1981 ja eren un col·lectiu d'unes 800 persones, o sigui el 7,1% de la població total, amb un predomini clar dels britànics, seguits a molta distància dels alemanys, els francesos i els nord-americans.⁵⁶

A Felanitx, en un procés semblant, el nombre d'estrangers era sensiblement menor, 302 el 1986, o sigui el 2,1% de la població.⁵⁷ Altres municipis mallorquins amb una presència important d'estrangers foren Andratx, Calvià, Deià, Capdepera, Santanyí i Sóller.

⁵² Andreu BIBILONI AMENGUAL, *La construcció d'un...*, p. 177.

⁵³ DIVERSOS AUTORS, *Atlas de...*, p. 37.

⁵⁴ Climent PICORNELL BAUZÀ, Joana Maria SEGUÍ PONS, *Geografía humana de las islas Baleares*, Barcelona, Oikos-Tau, 1989, p. 28.

⁵⁵ Maria Antònia CARBONERO, Pere A. SALVÀ, «Aspectes geogràfics...», p. 116.

⁵⁶ Pere SALAS VIVES, *Història de Pollença...*, p. 836 i 1.325.

⁵⁷ Pere XAMENA FIOU, *Felanitx mot a...*, p. 129.

En canvi, en altres municipis poc afectats encara pel creixement turístic el nombre d'estrangers continuava essent testimonial, com és el cas de Lloseta, amb 37 estrangers el 1981, majoritàriament francesos.⁵⁸

De totes maneres, convé insistir en el fet que el desenvolupament turístic i la immigració afectaren de manera molt diferent la geografia insular. Entre el 1950 i el 1975, ni més ni menys que trenta municipis de Mallorca perderen població absoluta. La majoria d'aquests termes municipals estaven situats a l'interior o a la serra de Tramuntana, si bé hi havia alguns municipis del migjorn com Campos o ses Salines. Com ja hem dit, la immigració no era causada només pel turisme sinó també per altres sectors, com la indústria, fet evident en el creixement de municipis com Inca, Lloseta o Binissalem. A les altres illes, en aquest mateix període, només perderen població absoluta es Mercadal i Sant Joan Baptista, dos municipis aleshores eminentment rurals.⁵⁹

Les conseqüències socials de la immigració

Cap al 1980, no tan sols quasi un quart de la població de les illes Balears havia nascut a la part espanyola de la península i a les Canàries, sinó que també es produí un important rejuveniment de la població. Aquest fet s'explica per l'arribada de parelles joves, per la reagrupació de parelles ja constituïdes, ja que era freqüent que els homes emigressin primer, i per la constitució de noves parelles, ja fos mitjançant unions amb homes o dones originaris de les regions de sortida dels immigrants arribats a les illes Balears o amb els autòctons, inicialment i sobretot les dones, a causa dels alts nivells de fadrinatge femení existents a les illes Balears per mor de les anteriors etapes migratòries.⁶⁰ A més, les taxes de natalitat de la majoria de províncies d'origen dels immigrants eren sensiblement més elevades que les de les illes Balears. Així, el 1964, per una taxa de natalitat illenca de 19 nascuts vius per mil habitants, la de Còrdova era de 23,7, la de Múrcia 25, la de Granada 26,1 i la de Cadis, 26,8.⁶¹

L'onada migratòria peninsular va provocar un enorme creixement físic de la ciutat de Palma, que passà de tenir un àrea urbana de 13 km² (1960) a

⁵⁸ Andreu BIBILONI AMENGUAL, *La construcció d'un...*, p. 110.

⁵⁹ Climent PICORNELL, Joana Maria SEGUÍ, *Geografia humana...*, p. 22.

⁶⁰ Pere SALVÀ TOMÀS, «Les Illes del turisme...», p. 37.

⁶¹ *Informe sociològic sobre la situació social de Espanya 1970*, Madrid, Ediciones Euramèrica i Fundación Foessa, 1972, p. 159.

31 km² (1970). Sorgiren nous barris a la perifèria, poblats bàsicament per immigrants, com Son Cladera (1964), Son Gotleu (1962), es Rafal Vell (1957), s'Indiateria urbana (1967), es Rafal Nou (1970), Verge de Lluç (1950), Son Ximelis (1970), Son Cigala (1975), el Polígon de Llevant (1972)⁶² i el Parque de los Almendros, a Son Rapinya, bastit a començament dels anys setanta. Més o menys al mateix temps, els immigrants passaren a ésser majoritaris a quasi tots els antics barris obrers perifèrics de Palma, com la Soledat, es Molinar, Santa Catalina, Son Cotoner, sa Vileta, Son Roca, Son Canals, Can Capes i es Camp d'en Serralta.

De fet, Palma va absorbir, entre el 1960 i el 1975, el 80% del saldo migratori positiu de Mallorca⁶³ i, gràcies a l'emigració, va tenir un creixement natural extraordinari i un procés de rejuveniment de la població. Cap al 1986, a la capital de les Balears, la població immigrant d'entre 25 i 40 anys quasi doblava la nascuda a les Balears, una part de la qual segurament era també d'origen immigrant.⁶⁴ Com que aquesta població és la que acostuma a marcar les pautes socials, el predomini social dels immigrants, encara que desigual en els diferents barris, ja era un fet que les onades migratòries dels anys noranta i inicis del segle XXI acabaren de consolidar.

A la Part Forana de Mallorca, si exceptuam alguns municipis com Calvià, Andratx o Son Servera, l'impacte de la immigració no fou tan gran com a Palma, encara que a tots els municipis costaners i en alguns industrial no fos gens menyspreable. De fet, pel que fa a la població d'entre 25 i 40 anys, la immigració representava el 30,04% de la població total, un percentatge molt semblant al de Menorca (32,8%). En canvi, a Eivissa i Formentera, la població immigrant d'aquest mateix grup d'edat representava un elevadíssim 65,95%, si bé en aquest cas hi havia una certa presència estrangera.⁶⁵

La immigració peninsular era bàsicament una emigració laboral, de manera que el percentatge de treballadors d'aquests origen, amb relació al conjunt de treballadors de les illes Balears, era més gran que el de residents. Així, si el 1986 els nascuts fora de les illes Balears representaven el 28,7% de la població total, suposaven, però, el 37,4% de la població activa. De fet, la taxa d'activitat de la població immigrada arribava al 50,75% per un 34,07%

⁶² Pere FULLANA PUIGSERVER (coord.), *Els barris...*

⁶³ Bartomeu BARCELÓ, «Demografia», dins A. MARIMON (coord.), *Palma*, p. 128.

⁶⁴ Miquel ALENYAR I FUSTER, «Economia, llengua...», p. 28.

⁶⁵ *Ibidem*.

d'aquesta mateixa taxa pel que fa a la població nada a les Balears. Significativament, la taxa d'activitat femenina era considerablement superior entre les dones immigrades, un 37% per només un 28% de les illenques.⁶⁶ A més, en aquesta població activa resident s'hi ha d'afegir una població activa temporal, que en el període 1985-1988 s'ha calculat entre 40.000 i 60.000 persones.⁶⁷

La major part dels treballadors immigrants arribats als anys seixanta i setanta s'ocuparen en el sector dels serveis i en la construcció, en relació directa amb l'auge del turisme de masses, però també eren nombrosos a la indústria, i la seva presència es podia detectar en tots els àmbits de l'activitat econòmica.

Resulta significatiu que la ja esmentada Comisión Diocesana de Migración, creada a Eivissa el 1964, es preocupàs sobretot per l'allotjament i l'habitatge dels immigrants i que projectàs la creació de «Talleres de Formación Profesional Acelerada para elevar el nivel del peón».⁶⁸

En general, els immigrants peninsulars tenien una baixa formació acadèmica i encara persistien bosses d'analfabetisme. Ja a les illes Balears, la preocupació per la millora econòmica, que sovint es traduïa en l'adquisició de béns mobles d'un cert luxe, deixava en un segon terme la formació educativa. En els anys seixanta, entre els infants de famílies immigrants eren relativament freqüents els retards i les absències, i, entre els més grans, l'abandó escolar quan començava la temporada turística.⁶⁹

D'altra banda, també era relativament normal que els immigrants peninsulars disposessin dels seus propis espais de sociabilitat, així com d'algunes formes d'oci i religiositat diferents als de la població autòctona. En l'àmbit de l'esport, si bé normalment s'integraren a les associacions i clubs existents, en algunes ocasions en promogueren de nous, com l'Andalucía F. C., creat a Pollença a principis dels anys setanta. Per cert que en aquest municipi els peninsulars s'integraren en les festes populars del Simulacre de lluita entre moros i cristians, ocupant el paper de moro però no el de cristià.⁷⁰

⁶⁶ Maria Antònia CARBONERO, Pere A. SALVÀ, «Aspectes geogràfics...», p. 116.

⁶⁷ Miquel ALENYAR I FUSTER, «Economia, llengua...», pp. 28-30.

⁶⁸ Rosa RODRÍGUEZ BRANCHAT, *Avantguarda artística...*, p. 61.

⁶⁹ Francesc BISQUERRA, «La població immigrant», *Lluc*, 602, 1971, pp. 9-10.

⁷⁰ Pere SALAS VIVES, *Història de Pollença...*, p. 841.

Així mateix, si bé no mancaren els matrimonis entre els peninsulars i els illencs, en el cas de Pollença s'ha pogut constatar que predominaren inicialment els enllaços entre parelles d'un mateix origen geogràfic.⁷¹

Les condicions laborals, sobretot a l'hostaleria, sovint foren penoses. També varen esser freqüents els problemes d'habitatge i de manca de serveis bàsics com l'escola o la sanitat.

En els anys seixanta i a la primera meitat dels setanta els problemes dels immigrants començaren a aparèixer tímidament en alguns mitjans de comunicació i en un incipient moviment associatiu. Tot i que la dictadura frenava un debat públic, de portes endins, l'agost de 1971, el governador civil, Víctor Hellín Sol, reconeixia que les condicions d'allotjament i manteniment dels treballadors immigrants a l'hostaleria «están muy lejos de responder a las exigencias que la dignidad humana requiere».⁷² Hi havia magnífics hotels on els treballadors vivien en els soterranis del mateix edifici i s'hi acaramullaven quinze, vint o quaranta treballadors.

Com és lògic, els obrers peninsulars ocuparen un paper molt important en la reconstrucció del sindicalisme de classe, inicialment clandestí, en els anys seixanta i primers setanta. El 1968, s'implantà a Mallorca el moviment de les Comissions Obreres —CCOO—, que fou creat per un petit nucli d'obrers peninsulars de la construcció que militaven en el PCE.⁷³ Poc després sorgiren les anomenades Comissions Obreres de Sector, que tengueren una certa influència en el sector turístic, si bé en aquest cas bona part dels dirigents eren mallorquins d'origen vinculats al catolicisme social.⁷⁴ Posteriorment, en un context d'una certa mobilització obrera a causa de la crisi del petroli i de la transició a la democràcia, CCOO aconseguí una considerable implantació i sorgiren o es reimplantaren altres sindicats.⁷⁵ En el cas de Mallorca, podem esmentar la UGT (1974, si bé no s'estructurà fins al 1976), l'Alternativa per a un Sindicat Unitari i Democràtic de Treballadors de l'Hostaleria —ASUDH— (1976), que fou l'únic no estatal, la Unió Sindical

⁷¹ *Ibidem*.

⁷² Sebastià SERRA BUSQUETS, «Les Illes Balears de...», p. 26.

⁷³ David GINARD, *L'esquerra mallorquina i el franquisme*, Palma, Edicions Documenta Balear, 1994, pp. 246-253.

⁷⁴ Antoni MARIMON, Miquel MARTÍN, «L'extrema esquerra a Mallorca des dels inicis dels anys setanta fins avui», *Randa*, n. 24, 1989, pp. 123-158.

⁷⁵ David GINARD I FÉRON, «El moviment obrer balear del tardofranquisme a la transició democràtica», dins P. PAGÈS I BLANCH (dir.), *La transició democràtica als Països Catalans*, València, Publicacions de la Universitat de València, 2005, pp. 315-354.

Obrera —USO— (1976), les Comissions Obreres Anticapitalistes (cap al 1975) i la CNT (1976). En totes aquestes organitzacions, així com en les que s'implantaren a les altres illes, si bé en proporcions diferents, bona part dels dirigents i dels afiliats de base eren peninsulars. Així, a les comissions executives de la UGT de Balears, entre el 1976 el 1977, el 70% dels membres tenien aquest origen.⁷⁶

De totes maneres, no tots els immigrants peninsulars varen esser treballadors poc qualificats del sector terciari, la construcció o la indústria. També arribaren a les illes Balears emprenedors, personal especialitzat i professionals liberals que volien aprofitar les oportunitats que generava l'enorme creixement del turisme i la construcció.

D'altra banda, a causa de la construcció del tardà i peculiar estat del benestar espanyol, també s'incrementà l'arribada de funcionaris destinats a les illes Balears, per exemple metges i mestres.

La immigració, majoritàriament castellanoparlant, també va influir molt sobre la situació lingüística. Fins a la Guerra Civil, les illes Balears continuaven essent quasi monolíticament catalanoparlants, si bé persistia el procés de bilingüïtzació iniciat en el segle XVIII. La Guerra Civil i el primer franquisme accentuaren la diglòssia i obriren el camí cap a la castellanització total de la burgesia, sobretot a Palma.⁷⁷ Així i tot, molts dels immigrants arribats en els anys quaranta i cinquanta aprengueren el català de Mallorca, però no passà el mateix amb l'emigració massiva dels anys seixanta i setanta. El 1986, ja hi havia un 28,6% de la població que no parlava el català, i un sorprenent 9,9% que ni tan sols l'entenia. Aquests percentatges eren molt més elevats a Palma (un 38,6% i un 12,5%) i al conjunt de les Pitiüses (un 37,9% i un 16,2%). En canvi, Menorca i bona part de la Part Forana de Mallorca tenien una major capacitat d'integrar lingüísticament una immigració menys nombrosa.⁷⁸

Les actituds dels immigrants davant la llengua pròpia de les Balears han estat molt diverses. De totes maneres, la llengua catalana i la insularitat sembla que van esser els dos factors que menys agradaren als immigrants en

⁷⁶ Albert COMAS, Joan HUGUET, Manel SANTANA, *Història de la UGT a les illes Balears*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2004, pp. 151-159.

⁷⁷ Josep MELIÀ, *Informe sobre la llengua catalana*, Madrid, Editorial Magisterio Español, 1970, p. 146-149.

⁷⁸ Aina MOLL, «Sobre la integració lingüística dels immigrants», dins *Les migracions*, p. 87.

arribar a Mallorca.⁷⁹ Aquesta realitat, així com la manca de consciència lingüística de bona part dels illencs, malgrat l'inici, cap al 1979-1986, d'una tímida normalització lingüística, va fer afirmar a la lingüista Aina Moll, el 1989: «El panorama és realment molt negre».⁸⁰

Conclusions

La immigració peninsular és un dels fenòmens més determinants del segle XX a les illes Balears. De fet, implica el canvi demogràfic més important des de la conquesta catalanoaragonesa del segle XIII. Proporcionalment, en alguns moments, la seva intensitat fou superior a la de la immigració que es dirigia cap a Catalunya o al País Basc. A més, és un fenomen de llarga durada, que comença de manera tímida en els anys trenta i quaranta, creix en els cinquanta i té el seu apogeu en els seixanta i setanta, però continua durant els anys vuitanta i, amb alts i baixos, persisteix fins al dia d'avui (2015).

Aquesta immigració és fonamentalment, però no exclusivament, una migració de treballadors manuals. En un principi, aquests obrers s'ocuparen en l'agricultura, la construcció i la indústria. Però, com és evident, la màxima intensitat d'aquest moviment poblacional fou provocada per l'auge del turisme de masses, a partir de la segona meitat dels anys cinquanta.

Pel que fa al seu origen, de tot d'una varen esser molt nombrosos els murcians, catalans i valencians, però amb el temps cresqué molt el nombre d'andalusos i de castellanomanxecs. Els peninsulars es varen repartir de manera molt desigual pel territori illenc, amb una forta concentració a Palma i Eivissa Vila, així com en els municipis més turístics o més industrials.

Les conseqüències socials varen esser amplíssimes. De fet, aparegué una nova classe obrera que, en alguns llocs, gairebé substituï del tot l'autòctona. Varen aparèixer nous barris i urbanitzacions, amb una forta necessitat d'infraestructures sanitàries i educatives. El castellà, per primera vegada en la història, esdevengué la llengua del carrer i provocà la decadència del català en àmplies zones urbanes. Aparegueren nous costums i noves formes de sociabilitat. D'altra banda, si bé aviat sorgiren matrimonis mixtos i no hi va haver grans problemes de convivència, els recels, els tòpics etnicistes i

⁷⁹ Elena GIL, Xavier JIMÉNEZ, Maite LÓPEZ, Montserrat MARTÍN, Francesc M. RAMIS, «Enquestes d'històries de la vida dels immigrants», dins S. SERRA, J. PONS (ed.), *Història de la immigració...*, p. 47.

⁸⁰ Aina MOLL, «Sobre la integració...», p. 89.

les diferències quotidianes en la manera de fer les coses han perdurat durant dècades.

Tot això també va tenir la seva repercussió en l'àmbit polític, sobretot en arribar la transició i en els inicis de la democràcia i del procés autonòmic, si bé sovint es va defugir el tema per por a generar una espiral de confrontació.

A l'inici dels anys vuitanta, alguns elements jugaven a favor de la integració total dels immigrants peninsulars, però el seu elevat nombre i la continuïtat dels fluxos migratoris, així com la persistència de les seculars tendències castellanistes i l'escassa empenta de l'autonomisme illenc, podien anunciar, ben al contrari, un procés lent d'assimilació dels nadius a la llengua i cultura dels immigrants peninsulars. Ara bé, el que ningú no s'esperava era que, a partir dels anys noranta, arribàs una nova onada migratòria, aquesta vegada d'estrangers procedents d'Àfrica, l'Amèrica Llatina i Àsia. Però aquesta immigració ha estat un fenomen històric molt diferent.